

RASİM ÖZDENÖREN'İN “GÜL YETİŞTİREN ADAM” ANLATISINA “MÜSLÜMANCA DÜŞÜNME ÜZERİNE DENEMELER” VE “MÜSLÜMANCA YAŞAMAK” IŞIĞINDA BİR BAKIŞ

A Look at the Rasim Özdenören's Narrative of “Gül Yetiştiren Adam”
in the Light of “Müslümanca Düşünmek Üzerine Denemeler” and
“Müslümanca Yaşamak”

Saliha TUNÇ*

ÖZET

Rasim Özdenören, bir yazar ve fikir adamı olarak öykülerinde oluşturduğu derin atmosfer ve kurguladığı karakterlerle düşünce dünyasını cisimleştirmiştir. Özdenören'in bireyin modern dünyada varoluşu düşüncesi çevresinde kurgulamış olduğu öykü kişileri, fikirlerinin yansıma alanı bulduğu birer sembol-karakter özelliği göstermektedir. Modern çağda bireyin ve bireylerden yola çıkarak toplumların ideal yaşayış temelini “Müslümanca düşünmek” ve “Müslümanca yaşamak” kavramları etrafında sistemleştirmiş olan Özdenören'in fikirlerinin geniş ölçüde yansıma alanı bulduğu eserlerinden biri de *Gül Yetiştiren Adam* anlatısıdır. Modernizmin egemen olduğu toplumlarda, maddeye indirgenerek yok oluşa sürüklenen bireyin ve değişen dünya düzeninin karşısında hem fikri hem de ameli olarak “Müslümanca” varoluşun sembolü olan *Gül Yetiştiren Adam*, fikrinsel kaynağını büyük ölçüde Rasim Özdenören'in *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler* ve *Müslümanca Yaşamak* eserlerinden almıştır. *Gül Yetiştiren Adam* anlatısında modernitenin geleneksel olanla çatışması, mekânlar ve yaşam tarzı üzerindeki etkileri, karakterlerinin modern dünya karşısındaki bireysel varoluşu ve şahsiyetleriyle temsil ettikleri değerler bütünü, Rasim Özdenören'in fikirlerinin esere yansımaları bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müslümanca düşünmek, Müslümanca yaşamak, Gül Yetiştiren Adam, Asr-ı Saadet, Modernizm.

ABSTRACT

Rasim Özdenören embodies the world of thought with his fictionalised characters and deep atmosphere and the characters he creates as a writer and a man of ideas. Özdenören's story people, which the individual has built around the idea of existence in the modern world, show a symbol-character characteristic in which his ideas find a reflection area. Özdenören's ideas, which has systematized the ideal life base of societies on the concepts of ideas “Muslim thinking” and “Muslim living” in modern times, his ideas find a reflection area is one of the works of *Gül Yetiştiren Adam* narrative. In the societies where modernism is dominant,

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul. E-posta: katre-34@windowslive.com

Gül Yetiştiren Adam, who is the symbol of Muslim existence, both intellectually and actual, against the changing individual order and the changing world order has taken his intellectual source largely from the works of Rasim Özdenören and his essays on Muslim Thinking and Muslim Living. In the narrative of the *Gül Yetiştiren Adam*, the conflict of modernity with the traditional, the effects on the spaces and the lifestyle, the individuality of the characters represented by the individual existence and personalities of the modern world are examined in the work of reflecting the ideas of Rasim Özdenören.

Key Words: Muslim thinking, Muslim living, Gül Yetiştiren Adam, Asr-ı Saadet, Modernism.

Giriş

Modernizm, bir kavram olarak “yeni” olanı işaret etmektedir. Ortaçağ'ın skolastik zihin yapısının baskısıyla bilim, sanat ve insanî olan her alanda kısıtlanma yaşayan Batı toplumlarının akla ve bilime öncelik vermesiyle modernizmin ilk adımları Aydınlanma Çağı'nda atılmıştır. Batı toplumlarının tarihsel sürecinde bir nedensellik doğrultusunda meydana gelen modernizmi, üretimde, tüketimde, insanî değerlerin değişiminde ve geleneksel düşünce sisteminde değer atfedilen birçok şeyi metalaştırmayı kapsayan hızlı tüketim kavramıyla açıklamak mümkündür. “Modernizm, felsefede hümanizm, ekonomide liberalizm ve edebiyatta yeni romantizmi içine alan çok kapsamlı bir kavramdır. Modernizm, hem çağdaş bir düşüncedir hem de Rönesans'tan günümüze kadar Batılı aydının ulaşmak istediği bir idealdir” (Kantarcioglu, 2007: 1). İnsanoğlunun uygarlaşma sürecini işaret eden bu idealin temelleri, on yedinci yüzyılda Batı dünyasında oluşarak kökten değişimi beraberinde getirmiş, sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda olduğu gibi birey ve toplum ilişkilerinde de etkili olmuştur.

Modernizm, gerçeğe dönüştürülen bir ideal olarak sadece Batı toplumlarını etkilememiştir; çünkü “modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir; bu nitelik, modern kurumların en temel karakteristiklerinin bazılarında, özellikle, yerinden çıkarılmışlıkları ve düşünömselliklerini de kapsayacak biçimde açıkça görülür” (Giddens, 1994: 62). Modernizmin küreselleştirici etkisi, geleneksel toplulukları ait olduğu bağlamdan ve kendi kurumlarından koparmıştır; böylece Batı'ya yön veren kavramlar ve araçlar zamanla doğu toplumlarında da karşılığını bulmuş ve geleneksel olanın yerini alarak küresel birlik oluşturmuştur. Berman, (2013: 27) bu birlikteliğin paradoksal bir birlik olduğunu ve bölünmüşlüğü ifade ettiğini vurgulamıştır. Bu birliği oluşturan kurumların, Batı toplumlarının kendi yaşam kriterlerine uygun bir sistematikle meydana getirilmiş olması nedeniyle İslam medeniyeti dairesindeki toplumların geçmişi, tarihi ve sahip oldukları değerler bütününe bağlı olarak her zemin ve zamanda tüm yönleriyle olumlu sonuçlar doğurmadığı görülmektedir. İslam toplumlarının kendi bünyesinden doğan bir kavram olmayan modernizmin din, gelenek ve uygarlıkla çatışan yönleri; tarihsel, toplumsal ve manevî bölünmüşlüğü beraberinde getirmiştir.

İslam toplumlarının modernizmi yerli bir kaynak olarak benimsemeleri ancak Batı toplumlarının tarihsel süreciyle paralellik gösteren, Batı dünyasının düşünce ve yaşam telakkisini şekillendiren bir tecrübeyle mümkündür. Bu tecrübe, modernizmin Batı toplumlarının tarihinden doğan bir zaruret olarak benimsenmesini sağlamıştır. Taşdelen, (2011: 25) Batı toplumlarında modernizme giden süreci şekillendiren kilise kaynaklı skolastik yapıyı vurgulayarak İslam toplumlarında bu sürecin yaşanmadığını ve bu nedenle Batı toplumlarını tanımlayan kavramların İslam toplumları için yabancı olduğunu belirtmiştir. Tarihi süreçte modernizme giden tecrübeyi yaşamamış olan toplumların Batılılaşmayı kabul ederken kendi kültürlerine ve yaşam biçimlerine yabancı olan bir düzeni de kabul ettikleri söylenebilir. Bu anlamda köklü medeniyetlere sahip olan topluluklar, kendi kültür ve değerlerinden zamanla uzaklaşarak Batı toplumlarının yaşam şeklini belirleyen bir düzeni kabul etmişlerdir.

Modernizmi sadece Batı'ya ait ve asıl amacıyla onun alanında işlerlik kazanan bir uygulama olarak gören Rasim Özdenören, bir fikir olarak modernizmin ve getirdiklerinin karşısındadır. Tüm dünyayı ve özellikle İslam dinini, Batı uygarlığının zihin yapısıyla algılamamanın mümkün olmayacağı düşüncesi, Özdenören'in modernizmi reddetmesinin temel nedenidir. Batı uygarlığı, kendi düşünce sistemini kurmuştur ve bu sistem doğrultusunda dünyaya yaklaşmaktadır. Modern dünyada Batı için din, hayatı yönlendiren, İslamiyet gibi insanın varoluşunu belirleyen bir değer olma konumundan ayrılmıştır. Din algısı, hayatın her alanı gibi modern düşünceye göre yeniden yapılandırılmıştır. Özdenören'in Hristiyanlık ve İslam inançlarının uygulanabilirlik açısından değerlendirmesini yaparak İslamiyet'in sosyal hayattaki yerine işaret ettiği düşünceler, onun İslamiyet'e yüklediği anlamsal bütünü ifade edebilmek açısından önemlidir:

“Batı zihniyeti için dinin uygulanmaması fazlaca değer taşıyan bir olay değildir. O zaten kendi dinini uygulama alanından çekmiştir ve zaten profan bir açıdan bakıp değiştirdiği Hristiyanlık, insanların toplumsal ve hukukî ilişkilerini düzenleme hususunda yeterliliğini kaybetmiştir. İslâm'da ise dinin özüne ilişkin hiçbir değişiklik olmamıştır. İslâm, baştan beri uygulama özelliğini korumaktadır. Bütün mesele, onu yeterince ve kendi hakikatı içinde kavrayabilme gereğinin anlaşılmasındadır” (Özdenören, 2017b: 27).

İslam, sadece bir fikir olarak zihinlerde yer almaktan ziyade, toplumsal hayatı düzenleyen ve insanın varoluşunu temellendiren aslı bir unsurdur. İslam'ın bireyin zihninde başlayıp hayatına şekil veren ve bireylerden topluma uzanan işlevsel yapısı, tüm donanım ve yeterliliği kendi özünde barındırmaktadır. İslam dininin modern bir algı ile biçimlendirilme çabası karşısında Özdenören, İslam'ın sadece yaşanılarak anlaşılabilen bir din olduğunu vurgulamıştır:

“İslâm, Batı'nın zihin kalıplarına göre anlaşılabilir. Kendisinin dışındaki yorumlarla kendisine yaklaşılmamasına müsaade etmez, ancak kendisiyle kaimdir ve ancak Müslüman olan için anlaşılabilir haldedir. Bu o kadar böyledir ki, İslâm'ı bilmek bakımından bir müsteşrik bile, onu bütün boyutlarıyla kavrama bakımından herhangi bir Müslümanla kıyaslanamaz. Çünkü İslâm, kendi hakkında mücerret bir bilgilenmeyle anlaşılabilir olmaz. Bundan önce ve bunun ötesinde ona teslim olma olayı vardır. Müsteşrikin faaliyeti, bu derunî katılma olayı olmaksızın sadece bilgilenme niteliğinde kalır. Sırf bu tür bir bilgilenme insanı Müslüman yapmaya yetmez” (Özdenören, 2017b: 27).

Rasim Özdenören, İslamiyet'i yalnızca Müslümanın idrak edebileceği bir öz olarak yorumlar. Bu anlamda İslamiyet, modern düşünce algısıyla ya da bilgilenme yoluyla yaşanabilecek bir din değil, sadece “Müslümanca” hem iman edilerek hem de hayata geçirilerek algılanabilecek bir olgudur.

Batılılaşmanın radikal olarak toplum hayatına getirdiği modern yaşam biçiminin geleneklerine bağlı Türk toplumun her katmanına aynı süreçte benimsetilmesi mümkün olmamıştır. Modern olanın yanında geleneksel ve inanç eksenli yaşam biçimi devam etmiş ve bu durum toplumda iki kutuplu bir hayat tarzını oluşturmuştur. Modern yaşam tarzı benimsenip yeni kültür kendini hâkim kılarken yeni düzen karşısında direnişi bastırılan birey, toplum içinde “öteki” konumunda varlığını sürdürmüştür. Mehmet Güneş (2014: 38), Türk toplumunun Batılılaşma sürecinde değişen paradigmlar ve yönetimlerin bir sonucu olarak toplumda oluşan paradoksun insan hayatına yansımaları inanç ve düşünce bağlamında değerlendirmiş ve inançlarına aykırı yaşamakta zorlanan birçok kişinin baskı ve dayatmalar karşısında ya sessiz kalarak hayata küstüklerini ya da çalışmalarını gizlice yürüttüklerini¹ ifade etmiştir. Türkiye'nin Batılılaşma sürecinde Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve İskilipli Mehmed Âtîf gibi şahsiyetler bu ifadenin birer örnekleri olabilecek isimler olmuştur. Batılılaşma, asırlar boyu İslam Medeniyeti'nin şekillendirdiği kültürel ve inançsal yapıyla kimliğini oluşturan bireylerin yeni bir uygarlık dairesine giriş sürecinde yaşadığı değerler çatışmasının da adı olmuştur.

Rasim Özdenören, *Gül Yetiştiren Adam* anlatısında Cumhuriyet sonrası Türk toplumunun modern düzene uyum sağlayan ve düzeni reddeden insan tipini, varoluş amacından kopan birey ve yeni düzen karşısında varoluş amacını gerçekleştirmek uğruna yaşayan, “ötekileş(tiril)en” insan bağlamında ele almaktadır. Modern dünyanın getirdiği tutkularla özüne yabancılaşan insan karşısında Rasim

---

¹ Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, evine kapanıp sadece camiye giderek ve ilmî eserler kaleme alarak hayatını sürdürmüştür. Bu eserlerin en meşhuru *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsirdir. Bk. (Yavuz, 1998: 57-62).

Özdenören'in sunduğu tek bir yaşam biçimi vardır; o da Müslümanca yaşamak.

Bu metinde, *Müslümanca Düşünmek Üzerine Denemeler* ve *Müslümanca Yaşamak* eserlerinden hareketle, Rasim Özdenören'in inanç, yaşam ve modernizme yönelik fikirlerinin *Gül Yetiştiren Adam* anlatısına yansımaları, eserin baş kişileri olan Gül Yetiştiren Adam ve Sifare'nin yaşamları bağlamında incelenmiştir. Gül Yetiştiren Adam'ın şahsî direnişi, anlamsal boyutu, modern dünya üzerindeki konumu ve bu konumda varoluşunu gerçekleştirme amacı Rasim Özdenören'in "Müslümanca" düşünmek ve yaşamak ideolojileri doğrultusunda bir sembol-karakter olarak değerlendirilmiştir. Rasim Özdenören'in inanç ve değerlerinden koparılmış modern insana bakış açısını yansıtan Sifare'nin yaşam tarzı, ahlaki değerler karşısında almış olduğu tavır bağlamında eserde zıt kutbu ve modern olanı temsil ettiği açıklanmıştır. Modernizm yıkıcılığı karşısında geleneksel ve kültürel olanı savunan Rasim Özdenören'in eserde iki ana mekânı temsil eden Maraş ve Amerika'ya bakış açısı, modernizm ve medeniyet bağlamında ele alınmıştır.

İdeal Bir Hayat Tarzı: Müslümanca Düşünmek ve Müslümanca Yaşamak

Toplumların hayat tarzlarını belirleyen önemli unsurların başında ait olunan medeniyet gelmektedir. İlahî kaynaklı medeniyetlerin meydana getirdiği inanç eksenli kültür ve yaşam biçimi, köklerini Tanrısal olandan alan ve toplum hayatını her alanda vahiy kaynaklı inanç sistemlerine göre şekillendiren aslî bir unsurdur. İslâm Medeniyeti, ilâhî kaynaklı medeniyetlerin sonuncusudur. Bu medeniyet dairesi etrafında gelişen kültür ve uygarlık, Türk toplumunun asırlarca hayatına nüfuz eden sağlam bir gelenek ve yaşam üslûbunu oluşturmuştur. Tanzimat Dönemi'nde Batı'ya yöneliş, ordu, toplumsal düzen, eğitim gibi ihtiyaçlar doğrultusunda bir zorunluluk gösterirken zamanla yaşayış biçimi, giyim kuşam ve zevklerde Batılılaşma meydana gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Batı'yla tanışan Türk toplumu, Cumhuriyet Dönemi'nde modern bir toplum oluşturmak isteyen devlet politikası gereğince her anlamda Batılı bir yol izleyerek İslâm Medeniyeti dairesinden ayrılmıştır. Türkiye'nin her anlamda çağdaşlaşması hedefi, Cumhuriyet öncesindeki inanca yönelik, geleneksel toplum yapısını yıkarak yerine Batılı anlamda modern bir yapı getirmiş, din odaklı devlet ve hayat anlayışı yerini modernleşmeye bırakmıştır.

Değişen medeniyet ve değerler karşısında insanın varoluş amacını ve hayat algısını İslâm inancı çerçevesinde sistemleştiren Rasim Özdenören, her çağ ve koşulda değişmeyen tek hakikat olarak Müslümanca yaşamak düşüncesini savunmaktadır. Din ve medeniyet olarak İslâm, "Tanrı'dan insana gelen, [insanın] yeryüzündeki varoluşa ilişkin sorularına cevap bulabileceği; kendisini, hayatı ve varoluşu kavrayabileceği bir açıklama, varoluşun anlamına yönelik bir bilinçtir" (Taşdelen, 2013: 13). İslâm dini, hayata ve varlığa nüfuz eden yönüyle

insan için bir dayanak noktasıdır. Bu anlamda İslam ve inanç, varoluşu temellendiren ideal bir yaşama biçimidir. İdeal yaşam biçimi olarak insan için Asr-ı Saadet döneminin yaşanmaya değer bir zaman kesiti olduğunu belirten Rasim Özdenören (2017b: 157), İslam'ın her çağda yaşanabilecek bir yapıda olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, denemelerinde her yönüyle yaşanabilirliğini açıkladığı bu yapıyı, *Gül Yetiştiren Adam* anlatısında “Müslümanca düşünmek” ve “Müslümanca yaşamak” ideallerini sembolize eden Gül Yetiştiren Adam'ın şahsiyetiyle somutlaştırmış ve Müslüman bireyin inançlarına ve ideallerine aykırı bir düzende bile “Müslümanca” var olabileceğini göstermiştir.

Rasim Özdenören, *Gül Yetiştiren Adam* anlatısında siyasî-eleştirel bir söyleme ulaşsa da, eserde asıl verilmek istenen düşünce; kişiler, eylemler ve mekânlar üzerinde yoğunlaşmakta ve Müslümanın en zor şartlarda dahi varoluş amacını yerine getirerek yaşamaya gerektiği düşüncesi eserin temel yapılarından birini oluşturmaktadır. Modernleşmenin toplumda ve mekânda yarattığı bozulmanın, geleneksel yaşam tarzının ve büyük değerlerin kayboluşunun karşısında tek başına direniş gösteren Gül Yetiştiren Adam, yozlaşmış bir dünya karşısında Özdenören'in savunduğu geleneksel ve manevî değerleri yaşatan tek insan olarak şahsiyetiyle bir fikri temsil etmektedir.

Edebî eserde evrensel olmak için millî olanı yansıtmak gerektiğini vurgulayan Özdenören, *Gül Yetiştiren Adam* anlatısını yerli olandan yola çıkarak Türk toplumunun tarih sürecinde konumlandığını, karakterlerini yerli ve insanî cepheleriyle yansıtmıştır. Yazar, zamansal ve mekânsal kurgusunu oluştururken Türk toplumunun yakın tarihini seçerek hem geçmiş siyasî dönemin evine kapanan şahsiyetleriyle eserin kurgusal karakteri arasında benzeşim noktaları oluşturmuş hem de fikirlerini temsil eden sembol-karakterin yaşamı ve eylemleri aracılığıyla eserin temel yapısını doğrulamıştır.

Gül Yetiştiren Adam anlatısı, Rasim Özdenören'in siyasî çağrışımlarının yoğun olarak hissedildiği tek eseridir. Yazarın asıl hedefi, edebî eseri inkılapları ve modernleşmeyi eleştiren siyasî söylem aracı olarak kullanmak değil; geleneğin ve büyük değerlerin yok oluşunu, insanın inanç ve boşluk kulvarlarındaki bireysel duruşunu ve Müslümanın her koşulda Müslümanca bir hayat tarzını yaşayabileceğini vurgulamaktır. Müslüman'ın İslam'dan taviz vermeye hakkı olmadığı görüşünü savunan Rasim Özdenören'e göre Müslümanca yaşamın ilk adımı, Müslümanca düşünmektir. Bu anlamda Gül Yetiştiren Adam'ın vermiş olduğu mücadelenin öncesi Müslümanca bir ideali temsil ederken, sonrası da mücadele edilen dünya karşısında Müslümanca bir duruşu temsil etmektedir. Gül Yetiştiren Adam'ın bireysel yaşamı/hesaplaşması sıradan bir mücadelenin ve pişmanlığın öyküsü olmayıp taşıdığı amaçla inanış ve inanılan değerlere göre yaşayışın sembolü olmakta; Rasim Özdenören'in ideal yaşam sisteminin fikir katmanlarını yansıtmaktadır.

Modern Dünyada Asr-ı Saadet'i Yaşamak: Gül Yetiştiren Adam

Rasim Özdenören, *Gül Yetiştiren Adam*² anlatısında bireylerden hareket ederek modern ve "Müslümanca" yaşam tarzlarının ayrımını ortaya koymuştur. Gül Yetiştiren Adam, "Müslümanca düşünmek" ve "Müslümanca yaşamak" idealini temsil ettiği gibi modernizmin yabancılaştırdığı insanın da bir örneğidir. Fakat bu yabancılaşma öze dönük bir varoluş sorunsalı değildir; modernizmin etkisiyle kimliğinden vazgeç(e)meyen insan ve toplum arasında yaşanan bir yabancılaşmadır. Gül Yetiştiren Adam'ı modern dünya insanının varoluşsal bunalımından ayıran nokta, onun varlığı ve öz benliğini asrının değerler sistemiyle değil; inancın insana yüklediği görevler ve anlamlar silsilesi doğrultusunda algılamasıdır. Bu anlamda Gül Yetiştiren Adam, varlığını modern dünya insanının sahip olduğu düşünce değerlerinden sıyrarak tek bir amaca yönelir: Müslümanca varoluş.

Varoluş felsefesinin Tanrı tanımaz düşünce yapısına göre insan, önceden tanımlanamaz ve insanın varoluşunda etkin olan tek güç ancak kendisidir. Kendisini yönlendiren, varlığına şekil veren hiçbir güç olmadığı için insan, nasıl olmak istiyorsa öyledir (Sartre, 1967: 7). İnsanın tanımlanamaz bir varlık oluşu ve kendi tanımını kendisinin yaratması kısıtlayıcı ya da şekillendirici ilahi bir gücün olmamasıyla ilintilidir. Vahiy kaynaklı inanç sistemlerinde ise insan Tanrı'nın emir ve yasaklarıyla şekillenen bir varoluş bilinci geliştirir. Gül Yetiştiren Adam, varoluşçuluğun kendi doğasını arayan, kendini "yapan" ve "nasıl olmak istiyorsa öyle olan" insan telâkkisinden uzaktadır ve hayat nizamını yapan ilâhî gücün emriyle hareket eder. Onun hayat görüşüne göre her şey gibi insan da Tanrı'nın denetimi altındadır:

"Hiçbir şey boşlukta sallanmamaktadır, saçmalık bile kendine bir dayanak noktası araştırmaktadır, her şey, bütün nesnelere yaratılışlarındaki amaca doğru yürüyüp gitmektedirler: kara gecede, kara taşın üstündeki kara karıncanın kıpırtısı bile denetim altındayken som bilinç olan insanın -elbette insanın- kendini denetimden uzak sayması mümkün müydü? Mümkün müdür? Beklemek tüm anlamın kendisiydi, bekler ve düşünürdü, boşuna olamazdı, hiçbir şey boşuna olamazdı, boşuna değildi, sebepsiz, yersiz değildi, bekliyordu ve beklediği gelecekti" (Özdenören, 2017a: 14).

---

² Rasim Özdenören'in *Gül Yetiştiren Adam* anlatısı hakkında daha önce birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaları şu kategorilerde sınıflandırmak mümkündür: gelenek ve modernizm çatışması, toplumsal meseleler, iç hesaplaşma, mekân ve karakterler üzerinde yoğunlaşma. Eserin anlatım teknikleri hakkında yapılan çalışma için bk. (Karatepe, 1999: 74-75). Toplumsal meseleler, modernizm ve gelenek çatışması hakkında yapılan çalışmalar için bk. (Akçay, 1999: 79-80; Yazgıç, 1999: 81; Şakar, 2011: 213-218; Maraşlıoğlu, 2011: 219-223). Eseri mekân bağlamında ele alan çalışmalar hakkında bk. (Yorulmaz, 2015: 89-102). Yazanın kimliğiyle eser karakteri Gül Yetiştiren Adam'ın kimliğinin bağdaştırılması hakkında bir eleştirel bir çalışma için bk. (Gündoğdu, 2011: 272-277). Eser karakteri olarak Gül Yetiştiren Adam'ın kimliğini tespit eden bir çalışma için bk. (Yorulmaz, 2006: 49).

Her şey gibi beklemek de Gül Yetiştiren Adam için bir anlama sahiptir. Onun bekleyişi bir amaç uğrunadır ve bu bekleyiş değişen değerlerin oluşturduğu yeni toplumda bir sonuç vermese de Gül Yetiştiren Adam, değerlerini unutan ve kendine yabancılaşan modern insan karşısında bir hakikat örneği olmaktadır.

Rasim Özdenören, insanın İslam'a ilgisini iki kategoriye ayırmıştır: Birinci kategori, hobi niteliğinde ilgidir ve bu insan gidişata müdahale edemez. İkinci tür ilgide ise Müslüman etkin bir kimlik kazanır. Özdenören (2017c: 29), ikinci tip ilgiye sahip kişilerin konusuyla bütünleştiğini ve kendini geçici heyecanları aşan bir katılımcı olarak gördüğünü belirtir. Bu kişinin duygusu sorumluluktur. Gül Yetiştiren Adam'ın davasına ilişkin duruşu etkin bir Müslüman duruşudur, pasif değildir; şartların verdiği imkân ölçüsünde kendi hayatı ve duruşuyla etkin bir tavır sergilemektedir. Bu tavır, değişimin oluşturduğu yeni tip/modern insan için büyük anlamlar ifade etmese de Gül Yetiştiren Adam, neredeyse yarım asır yabancı olarak yaşadığı toplum için kendi hayatıyla, sessiz bir örnek insan modeli oluşturmuştur.

Yarım asır boyunca evine kapanan Gül Yetiştiren Adam, işgal yıllarında sorumluluk duygusuyla Kur'an için, Halife için ve Fransız'ı kenti terk etmek zorunda bırakmak için (Özdenören, 2017a: 31) savaşmıştır. Gül Yetiştiren Adam'ın sorumluluk duygusu, sessiz bir direniş içinde yaşadığı yıllar boyunca iç hesaplaşma olarak kendini gösterir:

"Acaba kendisi bir korkak mıydı? Kimi aldatıyordu? Ona göre, arkadaşları kelle verirken kendisinin bir yerlerde gizlenmiş olması korkaklıktı, kaçaklıktı. Bunu biliyordu. Anlıyordu. Çok iyi duyuyordu. Fakat durup dururken, kelleyi ipe uzatmak da akıl kârı değildi" (Özdenören, 2017a: 32).

Direnisinde ve susuşunda İslâm ahlakını örnek alan Gül Yetiştiren Adam, modern çağda konumlanmış bir çeşit Asr-ı Saadet insanını hatırlatmaktadır. Nitekim davasında ve iç hesaplaşmasında kendisine örnek aldığı nesil, Asr-ı Saadet sahabileridir:

"Gitgide kendisine olan saygısını yitiriyordu o. Başlangıçta protesto sandığı direncinin, şimdi gülünç bir korkaklık olduğunu kabul ediyor. Doksan yaşında cihada çıkan sahabiyi düşünüyordu. Emirle ve teklifle yüz yüze gelen o insanların yaptıklarını düşünüyor[du]" (Özdenören, 2017a: 32).

Kendisine Asr-ı Saadet Müslümanlarını örnek alan ve davasına Müslümanca bir sorumluluk bilinciyle yaklaşan Gül Yetiştiren Adam'ın direnişi, İslam'ı savunmak ve yaşatmak amacı etrafında şekillenmiştir. Onun davası, kendi nefsinin isteklerinden değil, bir sorumluluk bilincinden kaynaklanmaktadır. Rasim Özdenören, İslâm'a sorumluluk duygusuyla yaklaşan insanın kendisini gerçekleştirmesinde en büyük etkinliği yaşam tarzında bulur ve örnek olarak da Hz. Muhammed (sav)'in yaşayış biçimini gösterir:

“Hayatla verilen öğütten daha etkili bir yöntem de bilmiyoruz şimdilik. Çünkü ancak bu takdirde verilen öğüdün güzel sözlerle meydana getirilmiş bir görüntü değil, yaşanabilir bir hadise olduğu anlaşılabilir. Aslında Allah'ın Resulü'nün yaptığı da bu değil miydi? Onun her sözü, insanlar için uygulanabilir bir ilke olarak görünmüşse, onların söz olmaktan önce, yaşanabilir birer gerçeklik olarak mevcut bulunmuş olmasından ileri gelmektedir. Söz, bu gerçekliği nihayet başkaları için de anlaşılabilir kılan bir araç işlevini üstlenmektedir” (Özdenören, 2017c: 30).

Rasim Özdenören, Gül Yetiştiren Adam'ın şahsiyetinde Hz. Muhammed (sav)'in sünnetine uygun hayat yaşayan, yaşayış biçimi ve savunduğu değerlerle Asr-ı Saadet Müslümanlarını temsil eden bir insan portresi çizmiştir. Gül Yetiştiren Adam'ın savaşa katılması, inzivada geçen yarım asırlık hayatını yaşama biçimi ve sonunda modern dünya/modern Müslüman karşısında almış olduğu tavır da sünnete uygun yaşamak ideali etrafında değerlendirilebilir. Gül Yetiştiren Adam'ın evine kapanarak geçirdiği yıllara bakıldığında Müslümanca yaşam bilincinin örnekleri görülmektedir:

“Gezinmektedir evin içinde, kitap okumakta, düşünmektedir, yaradanı anmaktadır, yalnız onunla başbaşadır, onu tesbihle uğraşmaktadır” (Özdenören, 2017a: 18).

Gül Yetiştiren Adam'ın hayatı, varoluş amacını yitirip boşlukta sallanan bir hayat değildir aksine maneviyatla güçlenen bir hayattır. Rasim Özdenören, Gül Yetiştiren Adam'ın yaşam bilinci vasıtasıyla, insanın varoluş amacını din ve ahiret inancı ekseninde şekillendirmiştir:

“Ben yaşlandım artık, ölümü bekliyorum, ölüm nedir biliyor musun? Önünde sonunda çalacağımız tek hakikat kapısı, bizi bir yaradan var, yaradanın emriyle gene kendisine dönüşümüzdür ölüm, bir daha ölmek üzere dönüşümüzdür ona” (Özdenören, 2017a: 18).

Gül Yetiştiren Adam, fâni olmanın bilinciyle yaşayan, ölümün yok oluş değil ebedî varoluş olduğuna inanan Müslüman karakterdir. Hayat, Gül Yetiştiren Adam için ebediyete ulaşmada yolculuktur ve Rasim Özdenören karakterini Kur'an bilinciyle konuşturur: “Kuşkusuz dönüşümüz Allah'adır” (Altuntaş & Şahin, 2011: Mü'min 40/43, 522). Gül Yetiştiren Adam düşüncelerinin ve yaşayışının kaynağını Kur'ân-ı Kerim ve sünnetten aldığı gibi, İmam Gazali'nin yaşam görüşünü de şu cümlelerle yansıtır:

“Gününü değerlendirmeye bakacaksın.. günün nasıl değerlendirilir, bak anlatayım: şimdi ömrünü bitmiş say, ömrün bitmiş de sen yalvarmış, yakarmışsın, sana gözyaşların için cabadan bir gün daha vermişler.. işte o son günde ne yapacaksın, her gün onu yapacaksın” (Özdenören, 2017a: 19).

Modern dünyanın toplumlara sunduğu çeşitli “vakit geçirme” imkânları karşısında Özdenören, Gül Yetiştiren Adam'ı Gazali'nin

görüşüyle donatarak, zamanın değerini vurgular; Müslüman için gün, harcanacak bir zaman kesiti değil değerlendirilmesi gereken bir servettir. Nitekim *Müslümanca Yaşamak* eserini de Özdenören, Gazali'nin aynı cümleleriyle tamamlamıştır. Gül Yetiştiren Adam, inancı ve yaşayışıyla olduğu gibi fiillerinde ve zevklerinde de sünnete uygun hayat yaşayan Müslüman insanı temsil etmektedir:

“Ne yapıyor? Çiçek yetiştiriyor. Kendisinininkinden daha iri, daha kırmızı, daha beyaz ve daha kokulu güller yetiştiren kimse yoktur. Güzel kokuyu sevmenin sünnet olduğunu bildiği için, güzel kokuyu sevebilmek adına korkunç güzel kokuları olan iri kırmızı güller yetiştiriyor, Yemenden gül tohumları sipariş ediyor. Hepsi bu. Ama bununla nereye kadar gidebilir? Bir yere gidebilir mi? Hayır, düpedüz kendisini aldatıyor” (Özdenören, 2017a: 32-33).

Sünnet'e uygun bir hayat sürmeye çalışan Gül Yetiştiren Adam için “gül”ün Hz. Muhammed (sav.)'i işaret ettiği tahmin edilebilir. Gül yetiştirmek, eserde kutsal bir amacın sembolüdür. Müdahale edemediği yanlış gidişat karşısında, gül yetiştirerek bir hakikati hatırlatma ve yaşatma gayretindedir. O, sünnet olan güzel kokuyu sevmekle bir amacı temsil etmekte/yüceltmektedir:

“Peygamberimiz güzel kokuyu severlerdi, dedi, bana üç şey sevdirildi diye buyurmuşlardı bir gün. Onların biri güzel kokuydu işte” (Özdenören, 2017a: 36).

Özdenören, Gül Yetiştiren Adam'ın güzel kokuda bulduğu anlamı ve güzel kokunun niçin sünnet olduğunu yer yer açıklamalarla okuyucuya sunarken Gül Yetiştiren Adam'ın şahsında da sünneti yaşatan insanı ortaya koymuştur. Gül Yetiştiren Adam/Gül Yetiştiren Adamlar, “Gül Devri” olan Asr-ı Saadet döneminin hayat nizamıyla yetişen ve modern zamanlarda silinmeye yüz tutmuş varlıklarıyla kaybolan değerler dünyasının anlaşılamayan insanlarını temsil ederler. Sitare'nin arkadaşı olan “ben anlatıcı”, “gül yetiştirmek” kavramına bu anlamda derin bir bakış açısı getirmiştir:

“Taş devri gibi, tunç devri gibi, insanların bir de gül devri geçirdiklerini düşünüyorum. Nasılsa o devirden kalma birtakım adamlar yaşıyor yeryüzünde. kimbilir belki ayrı bir kolonileri vardır hâlâ bir yerlerde, orada bu çiçekleri yetiştirip dünyanın her yerine ihraç ediyorlar.. şehirlerin dışında, şehirleri hiç görmemiş birtakım adamlardır bunlar..” (Özdenören, 2017a: 94)

Modern hayat düzeninin gelişi ve insanın değişimiyle, “eski” olan ne varsa onlarla birlikte gül kokusu da, tıpkı Gül Yetiştiren Adam/lar gibi yeni yaşam tarzını benimseyen insanın öncelikleriyle bastırılmıştır:

“Ne ki, bu seslerle bu kokuların yavaş yavaş ortadan çekilmekte olduğunu, çekildiğini, başka kokuların, başka seslerin yerleştiğini en dikkatli olanlar bile başlangıçta ayırt edememişti. Gül yerine

anason, ut yerine piyano.. bir arada sürüyorlardı. Birine alışılmıştı, ötekine alışılıyordu" (Özdenören, 2017a: 105).

Gül Yetiştiren Adam'ın hayatı ile Rasim Özdenören'in fikirlerinin paralellik gösterdiği bir diğer nokta da dinin yaşanması ve dünyanın gidişatına müdahale etmesi noktasındadır. Özdenören (2017b: 148), dinin yaşanan bir olay olduğu zaman dünyanın gidişatına müdahale etmesinin kendiliğinden meydana geldiğini belirterek vahiy doğrultusunda yaşanan hayatın, bireylerden toplumlara, toplumlardan da dünyaya yayılan bir müdahale yani emir ve yasaklar doğrultusunda bir düzenleme getirebileceğini işaret eder. Bu noktada din, düzenleyici bir mahiyete sahiptir. Bu müdahalede Gül Yetiştiren Adam yalnızdır fakat bu yalnızlık, onun dini yaşamasına/dünyayı değiştirmek istemesine engel değildir. Gül Yetiştiren Adam'ın torunuyla konuşurken söylemiş olduğu şu cümleler, yaşadığı iç çatışmada kendine bulunduğu çıkış noktasını gösterir:

"Ha bak, diye söze atıldı adam, birden aklıma geldi, asıl önemlisi, en önemlisi, savaştan sonra olup bitenlere bulaşmak istemedim. Evden çıkınca sanki üzerime bir menfurluk bulaşacakmış gibi geldi bana hep. Bundan da kaçtım. Ama elli yıldır ilk kez şimdi fikrimi değiştiriyorum. Eve kapanıp kalmakla insan değiştirmek istediği bir dünyayı değiştiremez. Ama bunu anlamam için elli yılın geçmesi gerekiyormuş" (Özdenören, 2017a: 39).

Rasim Özdenören, Gül Yetiştiren Adam karakterini, şaşırıldığı bir dünya karşısında insanlara/hayata küsen, duygularıyla hareket eden ve dini sadece kendi içinde yaşayan bir insan profilinde değil; değerlerin değiştiği bir dünyada hiçbir taviz vermeden Müslümanca yaşayabilmek ideali etrafında kurgulamıştır.

Dinin dünyanın gidişatına müdahale etmesini, onun Müslümanlar tarafından eksiksiz yaşanmasında bulan Rasim Özdenören, İslâm'ın temel amacını "Allah'ın buyrukları doğrultusunda yaşamak" noktasında belirlemiş ve yarım asır evinden çıkmayan Gül Yetiştiren Adam'ı toplum içinde bu amaç doğrultusunda etkin kılmıştır. Din, dünyanın gidişatını değiştirecekse "eve kapanıp kalmakla insan değiştirmek istediği bir dünyayı değiştiremez." Bu amaç doğrultusunda yarım asır sonra evinden ilk defa ayrılarak torunuyla birlikte sabah namazına giden Gül Yetiştiren Adam, toplumun ve doğup büyüdüğü şehrin değişimi karşısında şaşkına dönerken, uğruna savaştığı değerlerin de değişimin bir parçası haline geldiğini görür. Onun başkaldırısı, değişimin yok ettiği değerler karşısında bir müdahale, insanca ve Müslümanca bir eylemdir. Gül Yetiştiren Adam'ın cemaat karşısında almış olduğu tavır, Rasim Özdenören'in Müslümanca yaşamın özüne dair şu düşüncelerinde bulmak mümkündür:

"Müslümanın İslâm'dan taviz vermeye hakkı yoktur. İnsan ancak sahip olduğu haklar üzerinde tasarruf edebilir, ancak kendi haklarından feragatte ve fedakârlıkta bulunabilir. İslâm, Müslümanlara bir emanettir. Onun hükümlerini insan olarak ben getirmediğim için bu hükümlerden taviz verme hakkını da

kendimde göremem. Kimse, haiz olmadığı bir hakkı başkasına devredemez" (Özdenören, 2017c: 55).

Kendisinin ve cemaatin, emanetçisi olduğu din hususunda taviz vermek istemeyen Gül Yetiştiren Adam'ın yarım asır sonra insanlarda/cemaatte gördüğü değişim karşısında yapmış olduğu konuşmanın Müslümanca tavrın etkili bir örneği olduğu söylenebilir. Gül Yetiştiren Adam, yaşadığı hayatla olduğu gibi, başkaldırısıyla da Müslümanca bir portre çizmiştir. Bu anlamda onun başkaldırısını Hz. Muhammed (sav)'in "Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle de değiştirmeye gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanin en zayıf derecesidir" (Nevevî, 2011: 71) hadîs-i şerîfine dayandırmak mümkündür.

Yarım asır sonra camiye giden Gül Yetiştiren Adam için cami hocasının yeni düzene rağmen sark ve cübbeyle cemaate katılması dünyanın gidişatını değiştirmek hususunda bir umut kaynağı olurken, düşüncelerinde yanılması ise büyük bir teessür uyandırır. Bu noktada, Gül Yetiştiren Adam'ın yarım asırlık bir zaman dilimi ardından, çağın getirdiği yenilikleri önyargıyla değerlendirdiği düşünülebilir fakat o, şehre ve topluma bir çağ problemi olarak yaklaşmamış; çağa ve çağın getirdiği her değişikliğe inanç doğrultusunda yaklaşmıştır. Rasim Özdenören (2017b: 72), Müslümanın, bir tavır/değerlendiriş olarak içinde bulunulan çağa, onun gerektirdiği ölçülerle yaklaşımını değil, her şey gibi çağa da İslam'ın ölçüleriyle yaklaşımını savunur.

Gül Yetiştiren Adam, sokaklarda, şehrin yapısında, insanların ibadet şekillerinde gördüğü değişim karşısında duyduğu hayret ve öfkeyle birlikte, kıyafetiyle değişime başkaldıran "gözü kara" ve "ümme-i harekete geçirebilecek olan" bir adam olarak gördüğü hoca hakkında yanıldığını anladığında sarsılır. Değişen hayatla birlikte Müslüman da değişmiştir. İslam'ın inanmakla birlikte yaşanılması gereken bir din olduğunu sık sık vurgulayan Özdenören (2017b: 110), dinin hayatın temeli olduğunu ve hayatın her şeyi olmanın İslam'ın bünyesinden doğan bir keyfiyet olduğunu açıklamıştır. Bu açıdan, İslam'ın değişen şartlar ve zihin yapılarına göre şekil almasının mümkün olmadığı, hayatın ve düşüncenin dinin emirlerine göre şekillenmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir. İnsan ve yaşam bağlamında İslâm, "Müslümanca düşünen" ve "Müslümanca yaşayan" her insanın ahlâk, düşünce, davranış, giyim-kuşam ve toplumsal her etkinliğinde ön plandadır. İnsan, adeta bir ayna gibi İslâm'ı yansıtan bir konumdur. İslâm'ın insanda yansması, manevî alanda olduğu gibi maddî alanda da kendini göstermektedir. Bu anlamda, Gül Yetiştiren Adam'ın cemaate seslenişi bir uyarma/uyandırma niteliğindedir:

"Ey cemaat-i müslimîn ve gafilin... (...) Sizler nasrani misiniz? diye sordu. (...) Yoksa mecusî misiniz? dedi adam. (...) Hangi millettensiniz? (...) Şimdi namazdan çıktığınıza göre siz İslâm milletindensiniz, (...) Ama bunu ispat edebilir misiniz? Siz buraya,

camiiye namaz kılmaya geldiğinizde göre İslâm'a uyan insanlarsınız? Fakat hani İslâm'ınız?" (Özdenören, 2017a: 131-132)

Gül Yetiştiren Adam'ın giyim-kuşamı ve insanı, Müslümanca bir kıstasla değerlendirdiği görülmektedir. Müslüman'ın tebliğ aracını yaşayışı olarak değerlendiren Özdenören, Gül Yetiştiren Adam'ı düşüncelerinin sözcüsü olarak konuşturmuştur. Onun cemaat karşısında yapmış olduğu konuşma, Rasim Özdenören'in *Müslümanca Düşünmek* ve *Müslümanca Yaşamak* eserlerinde belirtmiş olduğu fikir temellerine dayandırılabilceği gibi ayet, fıkıh, hadis gibi İslâmi kaynaklarla da bağlantısı olan derin bir yapıya sahiptir. Özdenören, Gül Yetiştiren Adam'ın hitâbı vasıtasıyla İslam ve insan arasındaki ilişkiye de dikkat çeker. Özdenören (2017c: 41) Müslümanların kâfire benzemeyi reddetme tavrını hayatın en küçük ayrıntısını kapsayabilecek genişlikte görmektedir. Kâfire benzemeyi reddetmek tavrının, İslam'ın yaşanan bir din olarak insanın düşünce, fiil ve hayata düzeninde belirgin bir şekilde kendini gösterme zorunluluğundan kaynaklandığı düşünülebilir. İslam'ın birey ve toplum hayatında etkin olması gerektiği düşüncesi, Gül Yetiştiren Adam vasıtasıyla söylenen şu cümlelerle vurgulanmıştır:

"Allah celle celâluhû, dedi gözlerini diktiği o belirsizlikten ayırmadan. (...) ...sizden öncekileri niçin helâk etti biliyor musunuz? dedi, çünkü onlar kâfirlere benzemeye başlamışlardı. Kardeşlerim! (...) ...içinizdeki İslâm'ı gösterin. Çünkü İslâm, sizin üzerinizde görünmek ister. İman gizlidir, İslâm açık. İman kalbedir, İslâm zahirde. İslâm şeriatısa, şeriat sizin amellerinizde görünmek ister" (Özdenören, 2017a: 133).

Yazar, "kâfir kavimlere benzemek" konusunda ayet ve hadislere atıflarda bulunarak Gül Yetiştiren Adam'ın hitabı vasıtasıyla, İslam dininin insan hayatındaki konumunu, inancın yaşam üzerindeki etkisini vurgulamıştır. Özdenören'in modern toplum eleştirisinin temelinde Gazali etkisi görülmektedir. "Gazali'de de, R. Özdenören'de de halkta meydana gelen bozulma ve dinden uzaklaşma, belli grupların etkisinden (kafa karışıklığından) ileri gelmiştir. Bu nedenle R. Özdenören, 'inanmak' eyleminin tebliğ edilmesini değil yaşanmasını önemsemektedir ki, bu mesele Gazali sufiliğinin ta kendisidir" (Bergen, 2011: 43). Dinin tebliğ edilmeden yaşanması, en olumsuz şartlarda bile insanın kendi hayatı vasıtasıyla dini temsil etmesi anlamına gelmektedir. Özdenören, çağları kapsayan büyük bir anlam değeri olduğunu vurguladığı İslâm hakkındaki fikirlerini, kendini "zamanın uzaklarından gelmiş" biri olarak tanımlayan Gül Yetiştiren Adam'ın şahsiyeti ve konuşmasıyla cisimleştirerek, İslâm'ın her çağda ve toplumda tek bir insanda dahi yansıma alanı bulabileceğini göstermeyi amaçlamıştır.

Gül Yetiştiren Adam'ın cemaate hitabında, kullanmış olduğu "benim gibi zamanın uzaklarından gelmiş bir garip sizi şu halinizle görse, vallahi size müslümanlar demezdi" (Özdenören, 2017a: 133) cümlesi, adeta onun Asr-ı Saadet döneminden gelip, modern çağda yaşayan bir

Müslüman olduğunu vurgular niteliktedir. Tarihî ve dini kaynaklarla metinlerarasılığın belirgin olarak kullanıldığı eserde, Mehmet Güneş (2014: 40), bu hitabın Hasan-ı Basri hazretlerinin Tabiin dönemini Ashab-ı Kiram'la karşılaştıran cümleleriyle paralellik gösterdiğini tespit etmiştir. Gül Yetiştiren Adam'ın yaşamı, düşünceleri ve topluma hitabıyla çağrıştırdığı kaynaklar, yazarın Müslümanca düşünmek ve yaşamak fikirlerinin yanı sıra, İmam Gazali, Hasan-ı Basri, İskilipli Âtîf Efendi ve Elmalılı M. Hamdi Yazır gibi şahsiyetleri de hatırlatmaktadır. Gül Yetiştiren Adam, bir tepki olduğu kadar aynı zamanda fikirsel bir temsildir. Özdenören'in kurmaca kişilerinde görülen yabancılaşma, *Gül Yetiştiren Adam* anlatısında iki farklı cepheyi oluşturmaktadır. İçinde doğduğu ve yaşadığı topluma yabancılaşan/yabancılaştırılan Gül Yetiştiren Adam, Müslümanca bir varoluşun temsiliyken, değişim karşısında özünü yitirerek yeni düzenin birer parçası olan Sitare ve arkadaşları ise varoluş anlamını kaybeden bireyleri/yıkımı işaret etmektedirler.

Bir Yıkılış veya Modern Dünyada Varoluş Örneği: Sitare

Rasim Özdenören *Gül Yetiştiren Adam* anlatısında Müslümanca düşünmek ve yaşamak idealini sembolleştirdiği Gül Yetiştiren Adam karşısında modernizmin yarattığı seküler dünyaya bağlı olarak kendine ve kültürüne yabancılaşan insan ve toplum örneğini Sitare ve çevresi vasıtasıyla göstermiştir. Gül Yetiştiren Adam, bir sembol-karakter olarak Rasim Özdenören'in Müslümanca düşünmek ve yaşamak sistematiğini temsil ederken, aynı zamanda gelenekle birlikte var olan "yerlilik" gibi bir kavramın da temsilcisidir. Sitare ve çevresi ise "yerli" olandan sıyrılarak geleneğe, kültüre ve en nihayetinde kendine yabancılaşan bireyleri temsil etmektedirler.

Modernizmin bir sonucu olan küreselleşme ve hız, insanı ait olduğu bağlamdan koparan, sürükleyen yapısıyla insanın doğasında bir paradoks oluşturmuştur. Modernizm ile birlikte geleneğin ölçülerinden sıyrılarak hız ve haz dünyasının kalıplarına uyarlanmış, tek tip hayatlar yaşayan bireylerin ve çevresel ilişkilerinin bir sonucu olarak yabancılaşma, insan ruhunu maddeye indirgenmesinin bir sonucudur. "Animizm şeylere ruh vermiş, endüstriyalizm ise ruhları olgusallaştırmıştır" (Adorno & Horkheimer, 2014: 49). Maddeye indirgenen insan, inanç ve geleneğin yıkımıyla kendine ve tarihine yabancılaşmış, tabiata ve eşyaya hükmederken zamanla hükmettiği dünyanın baskısı altında ezilmiştir.

Türk toplumunun modernleşmesi, Türk insanının sahip olduğu bazı kültürel ve geleneksel değerleri zamanla yitirerek modernizmin şekillendirdiği bambaşka bir yaşam tarzını benimsedikleri bir süreç olmuştur. Modernleşme, Batı toplumlarında bir zorunluluk ya da tarihsel ve kültürel kimliklere uygun olarak gelişen bir süreç olarak belirirken, modernleşmenin Türk toplum tarihindeki gelişim seyri daima eski/yeni, geleneksel/modern, dini/laik gibi birçok zıt kavramların bir arada yaşandığı karmaşık bir yapı oluşturmuştur. İslam uygarlığının şekillendirdiği toplumlarda modernizmin kabul edilemeyeceğini savunan Özdenören,

modernizmin reddini onu idrak etme noktasından yola çıkarak açıklamıştır:

“Amacımız bir uygarlığı körü körüne karalayıp onu kökten iptal etme çabası değil. Bir uygarlık benimsenirken onun bütün sonuçlarını da önceden göze alıp almadığımız hususudur. Eğer onun bütün sonuçlarına katlanmayı göze alamıyorsak, o uygarlık üzerinde bir kere daha düşünme gereği ortaya çıkar” (Özdenören, 2017b: 15).

Özdenören, Türk toplumunun geleneksel yapısının radikal bir biçimde değiştiği, yüzünü tamamen Batı'ya çevirdiği 1919-1969 zaman aralığında konumlandığı *Gül Yetiştiren Adam* anlatısında geleneksel olanın açık bir biçimde modern olana yenik düşmesini çevre, aile yaşamı, şehir düzenlemeleri ve bireysel zevkler aracılığıyla göstermektedir. Maraş'ın işgalinden sonraki elli yıllık süreçte yaşanan hızlı dönüşüm, Sitare ve çevresinin yaşam tarzında belirginleşmiştir. Sitare ev dekoru ve yaşam tarzıyla modern kadın tipini temsil etmektedir:

“Bir balıkçı pantolonu aldı kendisine, incik boncuk aldı, takıp takıştırdı Sitare, entelektüel kadın olmanın başarısıdır bu. Okuyamadığı, okumaya fırsat bulamadığı ya da başından okuyamayacağını bildiği kitaplar aldı, masanın üstüne, etajere, şuraya buraya bırakıp unutup gitti, yenilerini aldı, bir ressama poz verdi, şimdi evin içi kendi kocaman portreleriyle dolu...” (Özdenören, 2017a: 12).

“Entelektüel” olmanın sadece dış görünüşle, moda uyarlanmış bir kavram olarak algılandığını ve gerçek entelektüelliği sağlayacak olan okuma eyleminin ertelendiğini/unutulduğunu vurgulayan Özdenören'in, Sitare'nin benlik duygusunu ya da kaybettiği beni evin dekorundaki portrelerle mekâna yansıttığı düşünülebilir. Sitare'nin benlik duygusu, hâkimiyet ve üstünlük vurgusuyla da ön plâna çıkmaktadır. Onun hükmetme isteği, modern insanın doğaya ve topluma hükmedici yapısının bir yansımasıdır fakat; bu istek modern hayatın baskısının insan ruhundaki paradoksenden başka bir şey değildir. Sitare'nin çevresine hükmetme kaynağı, maddî gücü ve “önemli” olma isteğidir. Bu anlamda Sitare'nin Çarlı üzerindeki hükmetme, baskın olma ihtiyacı, sınırsız bir egemenlikle her şeye hükmettiğine inanan modern insanın maddeye indirgenen ilişkilerinin bir yansımasıdır:

“Çarlı'yi düşünüyorum, dedi Sitare, ama nasıl biliyor musun, Çarlı olarak değil de bir nesne gibi...”

(Ölü gibi demeye dili varmıyor)” (Özdenören, 2017a: 66).

Maddeye indirgenen dünya düzeninde insanın hakimiyet duygusunun sınırları genişleyerek Tanrısal bir egemenlik çabasına ulaşmıştır. Adorno & Horkheimer (2014: 26), insanın egemenlik çabasının, yaratıcı Tanrı ile düzenleyen tinin benzerliğinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Endüstri çağının bir sonucu olarak insan, doğaya

hükmettiği gibi zamanla insanî ilişkilerde de hükmetme, metalaştırma eğilimi göstermiştir. İsim sembolizasyonula insanî olandan uzak bir tip olduğu vurgulanan Çarli, sadece Sitare'nin metalaştırdığı bir varlık değildir, o, bir "varoluş" biçimi olarak Gül Yetiştiren Adam ile aynı zaman çizgisinde ve toplumda yaşayan iki olgun insan arasındaki uçurumu göstermek bakımından dikkat çekici bir figürdür. Maraşlıoğlu (2011: 222), bu uçurumu iğreti dünyanın insana ters değerler düzeni olarak nitelendirmiştir.

Gül Yetiştiren Adam'ın sarsılmaz hayat nizamı karşısında, "Çarli için her şey boştur boşlukta sallanmaktadır her nesnenin konumu terstir saçmadır" (Özdenören, 2017a: 16). Sitare ise duyguları ve acıları maskelenen, çevresel faktörler ve bu faktörlerin yarattığı baskılarla ertelenen, hayatını Gül Yetiştiren Adam gibi sağlam dayanaklar üzerine temellendiremediği için mutsuzluğa ve ümitsizliğe itilen bir kimliktir. Evli olduğu halde başka bir erkekle ilişki yaşayan Sitare, toplumsal ilişkileri ve iç dünyasıyla, kendine ve değerlerine yabancılaşmış modern bireyi temsil etmektedir. Mehmet Güneş (2015: 244), Sitare'nin mekânsal olarak her ne kadar Doğu coğrafyasında yaşıyor olsa da aslında Batılı yaşama biçimine ait kodların, algılayışın hâkim olduğu bir çevreye dâhil olduğunu belirterek, anlatı kişinin yaşadığı topluma ve değerlerine yabancı yönünü vurgulamıştır. Nitekim yaşadığı hayata bir tepki/reddediş olarak intihar eylemini gerçekleştiren Sitare'nin tam anlamıyla modern bir kişiliği değil, bir bunalmı ve köksüzlüğü temsil ettiğini "ben anlatıcı"nın şu cümleleri de destekler niteliktedir:

"Düpedüz umutsuzluk, dedim, şimdi düşünüyorum da gösteriş gibi duran tavırlarının altında yatan şey hep bu zavallı umutsuzlukmuş... tutunmak istediği her şey sonunda bir sahtekârlık olarak görünmüş..." (Özdenören, 2017: 142).

Sitare'nin intiharı ve Gül Yetiştiren Adam'ın arkadaşlarının mücadele uğrunda "kelleyi ipe uzatmaları" yaşamın ve ölümün farklı iki yüzünü göstermektedir. Ölüm, önceden kutsal bir amaç taşıırken, büyük değerlerin parçalanmasıyla, modernleşen bireyle birlikte öze dönük bir anlama bürünmüştür. Özdenören (2017b: 14-15) modernleşen, Batı'nın hayat tarzını benimseyen her toplumda Amerikan hayat tarzının izlerini görmektedir. Bu hayat tarzının izlerine *Gül Yetiştiren Adam* anlatısında Sitare'nin evi, arkadaş çevresi ve yaşantısı vasıtasıyla işaret eden Özdenören, anlatı kişilerini de mekân olarak Amerika'da konumlandırmış ve Batı'nın karanlık dünyasını -kumar- vurgulamıştır. Modern dünyanın getirdiği diğer bir açmaz, doyumsuzluk ve kazanma/ulaşma tutkusudur. "Nefsâni yana hitap eden" hayat tarzı ve kazanma tutkusu Sitare ve çevresinin ilişkilerinde ve eylemlerinde açıkça görülmektedir. Sitare, elde etme tutkusunu şu cümlelerle açıklar:

"Bir şey yapmak istiyorum, onu yapıncaya yahut elde edinceye kadar deli divane oluyorum, ama yaptıktan sonra yapmış olmakla

yapmamış olmak arasında bir fark kalmıyor, dedi" (Özdenören, 2017a: 44-45).

Kumar, Sitare için bir elde etme tutkusudur. *Gül Yetiştiren Adam* anlatısında "kumar" kavramını daha geniş bir anlam çerçevesinde ele alan Haksal (2017: 99), Rasim Özdenören'in insanlığın tutkularını ve hastalıklarını birçok eserinde irdelediğini ve kumarın da bunlardan biri olduğunu belirtmiştir. *Gül Yetiştiren Adam* anlatısında bir zaaf ve kazanma tutkusu olarak kumar, Sitare ve çevresi aracılığıyla ön plana çıkmıştır. Kumar tutkusu, eserde "ben anlatıcı" tarafından şu cümlelerle açıklanır:

"Herkesin vakit geçirdiği makinelerin başına geçip oturuyorum, bu bile vakit alıyor. Bakıyorsunuz, hiç farkına varmadan iki saat, üç saat geçivermiş. Benimki amatör bir eğlence. Ama Sitare'ninki öyle değil. Ötekilerinki de öyle değil. Onları seyrederken, korkunç bir hırsa, kazanma hırsına kapıldıklarını görüyorum. Kaybettikçe daha da çılgınlaşıyorlar" (Özdenören, 2017a: 49).

Sitare'nin yanısıra çevresindeki tipler de çeşitli bakımlardan Özdenören'in modernleşme ve Batılılaşmaya bakış açısını yansıtmaktadır. Özdenören, *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*'de modernleşmenin getirdiği bir "meslek" olarak "mankenlik" hakkındaki görüşlerini şu cümlelerle açıklamıştır:

"Kâğıt üzerinde özgürlük edebiyatı yapan Batı insanının, sırf moda etkinlikleri çerçevesinde bile insanı metalaştırdığı görülebilir. Şimdi bir meslek olarak benimsetilmeye çalışılan mankenlik bu kafa yapısının uzantısıdır" (Özdenören, 2017b: 12).

Gül Yetiştiren Adam anlatısında Özdenören'in "insanı metalaştıran" bir meslek olarak nitelendirdiği mankenlik mesleği, Zelda kişisi vasıtasıyla temsil edilmiştir. Sitare ve çevresinin eylemleri, diyalogları ve bakış açıları da Özdenören'in birçok düşüncesini savunur niteliktedir. Örneğin, Amerikalılara göbek dansı öğreterek para kazanan Marya'nın "ben anlatıcı" ile yaşaması hususunda Sitare'nin "Biliyor musunuz, [...], biz Türkler çok kibirli oluyoruz. Sen hâlâ Türk standartlarına göre düşünüyorsun" (Özdenören, 2017a: 43) cümleleri Özdenören'in modernleşmeye ve Batılılaşmaya yönelik tenkitlerini ve düşüncelerini anlatı kişileri vasıtasıyla yansıttığının bir ifadesidir. Özdenören, *Gül Yetiştiren Adam* karakterinin anti-tezi olarak Sitare ve çevresini sembolleştirmiş, aynı coğrafyada konumlandığı her iki ayrı dünyayı düşünce sisteminin odak noktalarına göre şekillendirmiştir.

Kültürel Bir Kimlik: Mekân

Mekân, genel anlamda toplumların kültür ve medeniyetlerinin yansıma alanı bulunduğu, yerelliğin ve millî kimliğin belirginleştiği konumları işaret etmektedir. Bu anlamda mekân, toplumların zihniyet ve yaşama biçimlerinin sembolüdür ve toplumsal yaşamın konumlandığı şehirler, bu sembollerin en belirgin ifadeleridir. "Şehrin coğrafi yapısı, siyasi-tarihi

gelişmeler etrafında oluşan sosyal hadise ve değişimler, şehre ait kültürel değerler, inanç unsurları, şehrin folkloru, şehrin nüfus yapısı onun kimliğinin oluşmasında doğrudan etkilidir” (Güneş, 2018: 40). Toplum vasıtasıyla şekillenen şehir, sahip olduğu mimari, kültürel ve inançsal unsurlarıyla yaşayan bir düşüncenin ifadesidir. Moderniteyle birlikte mekân algısı, hem bireysel hem de toplumsal yönleriyle dönüşüm geçirmiş, kökleri sağlam değerlere bağlı olan mekânlar, farklı bir anlayışın ürünü olmuştur. Karakurt (2006: 6), moderniteyle birlikte mekânın kapitalist ekonominin gereklilikleri doğrultusunda bir değişim geçirerek niceliksel değerlerinin ön plana çıktığını belirtmiştir. Mekânın bu değişimi, insan ve toplum bağlamında kültürel ve kimliksel değerlerden kopuşu işaret etmektedir. Mekân artık büyük anlamların ve değerlerin ifadesi olmaktan çıkarak sadece işlevsel özellikleriyle var olan bir konuma geçmiş ve toplumların belirleyici özelliği olmaktan sıyrılmıştır.

Gül Yetiştiren Adam anlatısında mekân, değişen değerlerin ve geleneksel yaşam alanının dönüşümü izleklerini taşımaktadır. Eserde mekân, Gül Yetiştiren Adam'ın yaşadığı Maraş ve çevresi, Sitare'nin yaşadığı/bulunduğu mekânlar ve Amerika olmak üzere üç bölümde incelenebilir. Eserde, modernizmin mekân üzerinde yarattığı yıkım/dönüşüm belirgin olarak Maraş'ta görülmektedir. Özdenören, şehrin dönüşümünü kültürün ve şehrin yapısının değişmesiyle açıklar:

“Eski mezbeleliklerde birtakım binaların yükseldiğini görmek insanları hayrete düşürüyordu. Yeni yetmeler, şehirlerinde böyle binaların yapılmış olmasını gururlar karşılıyorlardı. Şehrin -yalnız şehrin mi, tüm ülkenin- geleceği sanki bu binalarda gizliydi, tuhaf bir muştuyu seziniyorlardı bu binalarda: hor, hakir görülmekten bu yeni binalar, parke taşlarıyla döşenmeye başlayan sokaklar sayesinde kurtulacaklardı. Eskiye -acaba, eski diye düşündükleri şey nasıl bir imgeydi kafalarda, çok belirsiz, kaypak, saydam bir şey olmakla birlikte gene de sinsi bir kötülük, unutulması gereken kötü bir öz vardı eski olanda- böyle böyle unutacaklardı” (Özdenören, 2017a: 70-71).

Modernleşen şehrin yanibaşında hayat, geleneksel yönleriyle de devam etmektedir; aileler bağlara göçer, kışlık zahireler hazırlanır ve masallar anlatılır. Şehrin hızlı değişimi karşısında, Maraş halkının yaşamlarının geleneksel ve modern arasında sıkışmış olduğu söylenebilir. *Gül Yetiştiren Adam* anlatısında mekân, değişen insan zihniyetinin bir ürünü olarak sunulmaktadır. Geleneksel düşünce yapısından sıyrılan “yeni nesiller” yeni yapılanma şeklini onaylayan kimseler olarak köksüz mimarinin teşvik edicileri konumundadırlar. Gül Yetiştiren Adam'ın yaşadığı mekân olarak Maraş, modern yapılanmanın hızla dönüştürdüğü, yıkıcı etkilerle geleneksel köklerinden koparılan bir şehir olarak eserde yer alırken, Sitare ve çevresinin bulunduğu iç ve dış mekânlar Batılı, modern yaşamın konumlandığı çevrelerdir. Gül Yetiştiren Adam'ın evi sadeliğin ve

mütevazılığın sembolüyken, Sitare'nin evi modern dekorun, ihtişamın ve karmaşık ilişkilerin mekânıdır.

Ev, Gül Yetiştiren Adam için sığınılan bir mekân durumundayken Sitare ve çevresi için derin bir anlam ifade etmemektedir. Gül Yetiştiren Adam için ev, "menfurluk"lardan kaçılan, sığınılan bir korunak işlevi görmekteyken Sitare ve çevresi için eğlencenin konumudur ve bu konumlar arasında Amerika, kumarın ve amaçsızlığın simgesi olarak ön plana çıkmaktadır. Özdenören'in Sitare ve çevresi vasıtasıyla eğlence yönünü yansıttığı bu mekâna, gerçek Batılı yaşam tarzının bir örneği olarak yer verdiği düşünülebilir. Amerika, bir medeniyetin ve geleneğin mimarisinden okunduğu köklü bir mekân değil; "eğlence endüstrisi"nin ve amaçsızlığın konumudur:

"Kent ışıklı. Bir çölün ortasına kurulmuş. Başka hiçbir şey yapılamayacağı için bir kumar endüstrisi kurmuşlar burada. Eczanelerde bile kumar makineleri var" (Özdenören, 2017a: 27).

Mekân, Gül Yetiştiren Adam anlatısında iki ayrı değerler dünyasının yansımasıdır. Gül Yetiştiren Adam'ın yaşadığı, uğruna mücadele verilen değerlerin konumlandığı, geleneğin ve medeniyetin yansıma alanı bulunduğu fakat zamanla yenileşme ve modernleşme uğruna dönüştürülen Maraş, modernizmin tüm yıkıcı etkileriyle yok ettiği değerleri simgelerken, Sitare ve çevresinin bulunduğu ev, otel, Amerika gibi mekânlar, Batılılaşmanın ve yozlaşmışlığın simgesidir.

Sonuç

Gül Yetiştiren Adam anlatısı, kaynağını büyük ölçüde Rasim Özdenören'in *Müslümanca Yaşamak ve Müslümanca Düşünmek Üzerine Denemeler* başlıklı eserlerindeki görüşlerinden almıştır. Özdenören'in Müslüman toplumların panoramasını çizdiği, önemli tespitlerde bulunduğu ve teklifler sunduğu her iki eserde savunmuş olduğu düşünceler, ideal bir hayat tarzının temel yapısını sunmaktadır. Bir yazar ve düşünür olarak Rasim Özdenören'in Müslüman toplumların ve bireylerin değişen dünya düzeni karşısında her çağda ve her toplumda "Müslümanca" tavır sergilemesi gerektiği görüşü, eserin ana kahramanı olan Gül Yetiştiren Adam'ın şahsiyetini oluşturan temel unsur olmuştur. Eserini zaman ve mekân açısından yerli bir zemine yerleştiren Özdenören, tarihi süreçte yaşanmış gerçeklikleri anıştıran Gül Yetiştiren Adam şahsiyetiyle her iki eserde de sistematiğini vermiş olduğu hayat nizamını sembolleştirmiştir.

Modernizmin ve Batı'ya yön veren kaynakların İslâm toplumlarını şekillendiren temeller olamayacağını savunan Özdenören, radikal biçimde değişen toplumsal değerlerin olumsuz akislerini *Gül Yetiştiren Adam* anlatısında şahıslar, yaşam tarzları, mimari vasıtasıyla sunarken, geleneğin ve yerliliğin yok oluşunu da birçok değer kaybıyla vurgulamıştır. Gül Yetiştiren Adam şahsiyetiyle Özdenören, kutsal değerler dünyasının savunucusu olan Müslüman bireyin çağa ve koşullara rağmen

taviz vermeden varoluşunun portresini çizmiş, eserin diğer başkışı Sitare aracılığıyla da modern dünyanın köksüz bireyinin varoluş sorunsalına işaret etmiştir.

Modernlik öncesi dönemde, inanç ve ideal ile şekillenen hayat, insan, kent ve mücadele gibi kavramların radikal değişim süreciyle birlikte içi boşaltılmış, anlamını yitirmiş birer karmaşaya dönüşmesiyle birlikte varoluş amacından kopan bireylerin ve nesnelerin oluşturduğu dünyada Gül Yetiştiren Adam, "Müslümanca düşünen" ve "Müslümanca yaşayan" bireyi işaret ederken aynı zamanda unutulmuş değerlerin de temsilcisi olmuştur. Çağa ve çağın değerlerine "İslam'ın gözüyle bakmak" fikrinin temel yapıtaşı olduğu eserde, modernizmin reddi, onun toplumsal ve bireysel açıdan getirdiği olumsuz etkilerle açıklanmıştır. Özdenören, Batı'nın değerlerini reddetme hususunda almış olduğu tavra, *Gül Yetiştiren Adam* anlatısında birey-toplum, birey-mekân ve bireyin kendi dünyası doğrultusunda zemin oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- ADORNO, Teodor Wiesengrund ve HORKHEIMER, Max (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (Çev.: Nihat Ülner, & Elif Ö. Karadoğan), İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- AKÇAY, Ahmet Sait (1999). "Gül Yetiştiren Adam". *Yedi İklim*, 107-108. s. 79-80.
- ALBAYRAK, Sadık (2000). "İskipli Mehmed Âtîf Efendi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 22. s. 583-584.
- BERGEN, Lütfi (2011). "Müslüman Bireyde İki Mesele: Düşünmek ve Yaşamak - Müslümanca Durumun Çözömlenmeleri-". *Hece, Yedi Güzel Adamdan Biri Rasim Özdenören Özel Sayısı*, 169. Ankara: Hece Yayınları, s. 40-70.
- BERMAN, Marshall (2013). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. (Çev.: Ümit Altuğ, & Bülent Peker) İstanbul: İletişim Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (1994). *Modernliğin Sonuçları*. (Çev.: E. Kuşdil) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GÜNEŞ, Mehmet (2015). "Çılgın Palmiyeler ve Gül Yetiştiren Adam Anlatılarında Farklı Dünyaların Mutsuz İnsanları". *II. Uluslararası Türk ve Dünya Edebiyatları Arasında Etkileşimler Sempozyumu TÜDEAS Bildiriler Kitabı*. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları. s. 237-246.
- GÜNEŞ, Mehmet (2014). "Gül Yetiştiren Adam". *Türk Edebiyatı Dergisi*, 490, İstanbul. s. 38-41.
- GÜNEŞ, Mehmet (2018). *Şehre Yansıyan Medeniyet Edebiyata Yansıyan Şehir Yahya Kemal Beyatlı ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde Şehir*. Ankara: Hece Yayınları.
- GÜNDOĞDU, Servet (2011). "Rasim Özdenören'in Gül Yetiştiren Adam'ı Örneğinde Yazar ile Karakteri Özdeşleştirme Sorunu". *Hece, Yedi Güzel Adamdan Birisi Rasim Özdenören Özel Sayısı*, 169. Ankara: Hece Yayınları, s. 272-277.
- HAKSAL, Ali Haydar. (2017). *Rasim Özdenören Ruh Denizinden Öyküler*. İstanbul: İz Yayıncılık.

- İMAM, Nevevî. (2011). *Riyâzü's Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri (Cilt II)*. (Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir, İsmail L. Çakan, Raşit Küçük). İstanbul: Erkam Yayınları.
- KANTARCIOĞLU, Sevim (2007). *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- KARAKURT, Elif (2006). "Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlam Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (1-6), s. 1-25.
- KARATEPE, Mihriban İnan (1999). "Gül Yetiştiren Adam'da Anlatım Tutumu ve Tekniğine Dair Bir İnceleme". *Yedi İklim*, 107-108. s. 74-75.
- Kurân-ı Kerîm Meâli* (Haz.: Halil ALTUNTAŞ ve Muzaffer ŞAHİN) (2011). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- MARAŞLIOĞLU, Mehmet H. (2011). "İki Dünyanın Romanı". *Medeniyetin Burçları Rasim Özdenören Kitabı*. (Haz.: A. Dursun, & T. Karataş). Kayseri: Memursen Kayseri Şubesi Kültür Hizmetleri. s. 219-223.
- ÖZDENÖREN, Rasim (2017a). *Gül Yetiştiren Adam*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- ÖZDENÖREN, Rasim. (2017b). *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- ÖZDENÖREN, Rasim (2017c). *Müslümanca Yaşamak*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- SARTRE, Jean-Paul (1967). *Varoluşçuluk Materyalizm ve Devrim*. (Çev.: E. T. Eliçin). İstanbul: Ataç Kitabevi.
- ŞAKAR, Cemal (2011). "Gül Yetiştirilen Ev". *Medeniyetin Burçları Rasim Özdenören Kitabı*. (Haz.: A. Dursun & T. Karataş). Kayseri: Memursen Kayseri Şubesi Kültür Hizmetleri. s. 213-218.
- TAŞDELEN, Vefa (2011). "Rasim Özdenören'in Düşünce Yönelimleri". *Hece, Yedi Güzel Adamdan Bir Rasim Özdenören Özel Sayısı*, 169. Ankara: Hece Yayınları. s. 14-26.
- TAŞDELEN, Vefa (2013). "İnanma Tutumları ve Kültür Biçimleri". *Hece, İslâm Medeniyeti Özel Sayısı*, 198, 199, 200. Ankara: Hece Yayınları s. 13-24.
- YAVUZ, Yusuf Şevki (1995). "Elmalı Muhammed Hamdi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11. s. 57-62.
- YAZGIÇ, Suavi Kemal (1999). "Gül Yetiştiren Adam'ı Okuma Notları". *Yedi İklim*, 107-108. s. 81.
- YORULMAZ, Hüseyin (2006). "Gül Yetiştiren Adam Kimdir?". *Kitap Postası*, 13. s.49.
- YORULMAZ, Hüseyin (2015). "Bir Sanatçının Şehri". *Rasim Özdenören'e Armağan*. İstanbul: Değişim Yayınları. s. 89-102.